

Ἐπιθυμία καὶ Ἀνταγωνισμὸς στὴ Νεώτερη Οἰκονομία - Ἀντανακλάσεις ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Μιμητικῆς Θεωρίας

Dr. Wilhelm Guggenberger*

«Δὲν χρειάζεσαι αὐτὸ τὸ αὐτοκίνητο». Πόσο παράξενη εἶναι μία στρατηγικὴ διαφήμισης ποὺ λέει στοὺς πιθανοὺς πελάτες ὅτι δὲν χρειάζονται τὸ προϊόν ποὺ τοὺς παρουσιάζεται. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, αὐτὸ τὸ σλόγκαν εἶναι ἀρκετὰ εἰλικρινές. Κανεὶς δὲν χρειάζεται ἕνα αὐτοκίνητο μὲ ἱπποδύναμη πάνω ἀπὸ πεντακόσιους ἵππους. Δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ βρεθεῖ δρόμος, στὸν ὁποῖο ἕνα τέτοιο αὐτοκίνητο θὰ μπορούσε νὰ ἐξαντλήσει τὶς τεχνικὲς του δυνατότητες. Ἐπομένως θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι αὐτὸ τὸ αὐτοκίνητο εἶναι μία ἀναγκαῖότητα. Ὡστόσο ἡ διαφήμιση εἶναι σπάνια εἰλικρινὴς καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν περιμένουν κάτι ἀνάλογο.

Ἀναμφισβήτητα αὐτὸ τὸ διαφημιστικὸ τῆς Alfa-Romeo εἶναι παράξενο. Παρ' ὅλα αὐτὰ λειτουργεῖ καὶ ὅλοι ἐσεῖς ἀμέσως θὰ ἔχετε καταλάβει τί πραγματικὰ σημαίνει ἡ φράση: «Δὲν χρειάζεσαι αὐτὸ τὸ αὐτοκίνητο» καὶ γιατί ἡ φράση αὐτὴ εἶναι παρ' ὅλα αὐτὰ ἕνα κίνητρο γιὰ νὰ ἀγοράσει κάποιος αὐτὸ τὸ αὐτοκίνητο, ἀρκεῖ νὰ μπορεῖ νὰ ἀντεπεξέλθει οἰκονομικά.

Αὐτὸ ποὺ θέλω νὰ κάνω μὲ αὐτὴ τὴ διάλεξη¹ εἶναι νὰ παρου-

* Ὁ Wilhelm Guggenberger εἶναι Καθηγητὴς Χριστιανικῆς Κοινωνικῆς Διδασκαλίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ἰνσμπρουκ τῆς Αὐστρίας, μὲ ἐξειδίκευση στὸ πεδίο τῆς Κοινωνικῆς Ἠθικῆς.

1. Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴ μετάφραση τῆς διάλεξης ποὺ ἔδωσε ὁ κ. Guggenberger στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (25/05/2017), στὸ πλαίσιο τῆς συνεργασίας ERASMUS ποὺ ἔχει τὸ Τμῆμα Κοινωνικῆς Θεολογίας μὲ τὸ Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἰνσμπρουκ ἀπὸ τὸ 2011 (Ἐπεύθυνη προγράμματος Erasmus: Ἀναπλ. Καθηγήτρια Κίρκη Κεφαλέα). Τὸ κείμενο μετέφρασε ὁ κ. Μιχ. Δημητρουλάκης καὶ τὴν ἐπιμέλεια εἶχε ἡ Κίρκη Κεφαλέα, ἐνῶ κριτικὸς ἀναγνώστης τοῦ ἦταν ὁ Καθηγητὴς Σωτήριος Δεσπότης, πρόεδρος τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.

σιάσω ἐν συντομίᾳ ἓνα φαινόμενο, μὲ ἔναυσμα τὸ διαφημιστικὸ τῆς Alfa Romeo. Γιατί λειτουργεῖ μὲ ἐπιτυχία; Σὲ ποιά στοιχεῖα τῆς ἀνθρώπινης φύσης μας ἀνταποκρίνεται; Καὶ τί σημαίνει αὐτὸ γιὰ τὴ νεώτερη οἰκονομία; Ἐὰν καταφέρουμε νὰ κατανοήσουμε καλύτερα αὐτὰ τὰ φαινόμενα, ἴσως προσπαθήσουμε νὰ ἀναγνωρίσουμε τὰ ἠθικὰ προβλήματα ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ αὐτὰ καὶ τέλος μποροῦμε νὰ ἀναρωτηθοῦμε ἂν ὑπάρχει κάτι νὰ μάθουμε σχετικὰ μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ πνευματικότητα.

1) Ἀνάγκες καὶ Ἀναγκαιότητες

Ἐπιτρέψτε μου νὰ ἐπικεντρωθῶ πρῶτα στὸν ὄρο «ἀνάγκη». Ὅπως γνωρίζετε, ὁ ὄρος αὐτὸς στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς ῥῆμα: «Χρειάζομαι αὐτὸ καὶ αὐτό» καὶ μπορεῖ ἐπίσης νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς οὐσιαστικὸ ποὺ ὑποδηλώνει ἀναγκαιότητα ἢ ἀπαίτηση. Νομίζω ὅτι στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα θὰ χρησιμοποιούσατε τὸν ὄρο «ἀνάγκη» γιὰ νὰ ἐκφράσετε τὸ ἐν λόγῳ γεγονός· στὰ γερμανικὰ τὸ ὀνομάζουμε *Bedürfnis*. Ἀκόμη καὶ ἂν αὐτοὶ οἱ ὄροι χρησιμοποιοῦνται ἀρκετὰ συχνά, εἶναι εὐκόλο νὰ προσδιορισθεῖ ποιές εἶναι οἱ ἀνθρώπινες ἀνάγκες. Στὴν κοινωνικὴ ἠθικὴ, αὐτὸ τὸ ζήτημα διακυβεύεται, γιὰ παράδειγμα, ὅταν μιλοῦμε γιὰ φτώχεια. Σύμφωνα μὲ τὸν ὀρισμὸ τῆς Παγκόσμιας Τράπεζας, ἓνα ἄτομο εἶναι ἀπολύτως φτωχὸ ἔὰν ἔχει λιγότερα ἀπὸ 1,25 PPP \$ (ἀγοραστικὴ δύναμη-ισοτιμία) στὴ διάθεσή του ἀνὰ ἡμέρα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι διαθέτει ἐλάχιστα γιὰ νὰ ἐπιβιώσει τοῦλάχιστον μὲ ἓναν ὑγιεινὸ τρόπο ζωῆς μακροπρόθεσμα. Εὐτυχῶς δὲν ὑπάρχουν πολλοὶ φτωχοὶ μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια στὶς περισσότερες εὐρωπαϊκὲς χῶρες. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἀντιμετωπίζουμε τὸ πρόβλημα τῆς φτώχειας στὶς χῶρες μας. Στὶς περισσότερες περιπτώσεις μιλοῦμε γιὰ σχετικὴ φτώχεια στὸ πλαίσιο τοῦ τρόπου ζωῆς μας. Οἱ σχετικὰ φτωχοὶ ἄνθρωποι ἔχουν πολὺ λιγότερα στὴ διάθεσή τους ἀπὸ ὅ,τι ὁ μέσος ὄρος τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας. Συνήθως θεωροῦνται φτωχοὶ ὅσοι κερδίζουν λιγότερο ἀπὸ τὸ 60% τοῦ μέσου εἰσοδήματος. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι θεωρεῖται ὅτι δὲν μποροῦν νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀνάγκες τους σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ, ἀνάλογα μὲ τὸ κοινωνικὸ πλαίσιο στὸ ὁποῖο ζοῦν. Προφανῶς ὑπάρχουν δύο διαφορετικὲς ἔννοιες τῆς

ανάγκης. Μιλώντας για την απόλυτη φτώχεια, βασικές ανάγκες θεωρούνται: επαρκής τροφή, καθαρό νερό, ρούχα, στέγαση και ούτω καθ' ἑξῆς. Τὸ ὅτι ἓνας ἐνήλικας πρέπει νὰ λάβει 2000 μὲ 3000 θερμίδες τὴν ἡμέρα γιὰ νὰ τραφεῖ σωστὰ εἶναι ἓνα ἐπιστημονικὸ δεδομένο. Ἔτσι μποροῦμε εὐκόλα νὰ καθορίσουμε τὶς βασικὲς διατροφικὲς ἀνάγκες. Αὐτὲς οἱ ἀνάγκες δὲν εἶναι τόσο δύσκολο νὰ ικανοποιηθοῦν, τοῦλάχιστον γιὰ τοὺς περισσότερους ἀνθρώπους τῶν δυτικῶν βιομηχανικῶν χωρῶν. Ἀλλὰ οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἐμᾶς δὲν θὰ εἴμαστε πραγματικὰ ικανοποιημένοι ἐὰν μόνον εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἀποκτήσουμε τὴ δυνατότητα ἐνὸς τέτοιου ἐπιπέδου ἀγαθῶν. Τὸ νὰ μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσει κάποιος δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἀπολαμβάνει μία ἀνθρωπίνῃ ζωῇ. Φαίνεται ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ καθοριστικὰ φαινόμενα ποὺ διακρίνουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ ζῶα εἶναι ὅτι οἱ ἐπιθυμίες δὲν τελειώνουν μὲ τὴν ἐξασφάλιση τῆς ἐπιβίωσης. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ἴσπανὸς κοινωνιολόγος Jose Ortega y Gasset, ἤδη ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1930, ἔγραψε ὅτι γιὰ τοὺς ἀνθρώπους εἶναι πραγματικὰ ἀπαραίτητο μόνον τὸ ἀντικειμενικὰ περιττό. Ὑποστηρίζει ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀνθρώπους εἶναι θέμα ἀπόφασης νὰ ικανοποιηθοῦν οἱ βασικὲς ἀνάγκες. Σὲ ὅλες τὶς θρησκευτικὲς παραδόσεις μποροῦμε νὰ βροῦμε πρακτικὲς ἀσκητισμοῦ. Οἱ ἀνθρώποι ἀποφασίζουν νὰ ζήσουν χωρὶς πράγματα πολὺ ἀπλᾶ, μερικὲς φορὲς ἀκόμη καὶ χωρὶς τροφή. Στὴ Βουδιστικὴ καὶ Τζαϊνιστικὴ θρησκευτικὴ παράδοση ὑπάρχουν ἀναφορὲς γιὰ ἄτομα ποὺ ἐρμήνευσαν τὴ συνήθεια τῆς μὴ βίας μὲ τέτοιο ἀκραῖο τρόπο, ὥστε ἀποφάσισαν νὰ μὴν κάνουν κακὸ σὲ κανέναν καὶ σὲ τίποτε στὸν κόσμον, κάτι ποὺ γι' αὐτοὺς σήμαινε νὰ κάθονται σὲ σωματικὴ ἀδράνεια καὶ νὰ νηστεύουν σὲ σημεῖο λιμοκτονίας. Αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκραῖα παραδείγματα, ἀλλὰ ὅλοι γνωρίζουμε πολιτικὸς ἀκτιβιστὲς ἢ διαδηλωτὲς ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν τοὺς στόχους τους μὲσῶ τῆς ἀπεργίας πείνας. Ὅλα αὐτὰ δείχνουν ὅτι τὰ ἀνθρώπινα ὄντα εἶναι σὲ θέση νὰ παραμελήσουν οἰκιοθελῶς καὶ τὶς βασικὲς τους ἀνάγκες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, σχεδὸν δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ζήσουμε χωρὶς τὸ ἐλάχιστο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ὀνομάζεται πολιτισμὸς, γιὰ παράδειγμα τὴ μουσικὴ. Ἡ μουσικὴ φυσικὰ δὲν εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ἐπιβιώσει κάποιος, παρ' ὅλα αὐτὰ φαίνεται νὰ εἶναι μία ἀπὸ τὶς πρῶτες καὶ πιὸ κοινὰ ἀνεπτυγμένες ικανότητες τῶν προγόνων μας. Δὲν ὑπάρχει καὶ ποτὲ

δὲν ὑπῆρξε κάποια ἀνθρώπινη κοινωνία χωρίς τουλάχιστον ἀπλᾶ μουσικά ὄργανα ὅπως τύμπανα, χωρίς τραγούδια καὶ χωρίς χορό.

Αὐτὲς οἱ παρατηρήσεις μᾶς ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ βασικὲς ἀνάγκες μὲ τὴν ἔννοια τῶν «μέσων διαβίωσης» (ἀναφερόμαστε σὲ αὐτὰ ἐὰν χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο ἀπόλυτη φτώχεια) εἶναι φυσικὰ σημαντικὲς, ὡστόσο δὲν εἶναι πραγματικὰ χρήσιμο νὰ ἐπικεντρωθοῦμε σὲ αὐτές, ἂν θέλουμε νὰ ἀπαντήσουμε στὸ ἐρώτημα: τί χρειαζόμαστε καὶ τί δὲν χρειαζόμαστε ἢ ποιὲς ἀνάγκες εἶναι δικαιολογημένες καὶ ποιὲς ὄχι. Οἱ ἀνθρώπινες ἀνάγκες δὲν εἶναι ἓνα σύνολο ἀπαιτήσεων ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὴ φύση. Εἶναι πάντοτε μέρος ἐνὸς συγκεκριμένου πολιτισμικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτὸ τὸ περιβάλλον.

Ἔτσι, εἶναι ἀλήθεια ὅτι δὲν χρειάζεστε μία Alfa Romeo Giulia. Ἐὰν εἶναι ἀλήθεια, γιατί παρ' ὅλα αὐτὰ θὰ τὴν ἀγοράζατε ἂν μπορούσατε νὰ ἀνταποκριθεῖτε οικονομικά;

2) Ἐπιθυμία καὶ Ἀνάγκη σύμφωνα μὲ τὴ Μιμητικὴ Θεωρία τοῦ René Girard²

2. «Ὁ René Noël Théophile Girard (1923-2015) ἦταν Γάλλος ιστορικός, κριτικὸς λογοτεχνίας καὶ φιλόσοφος τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης, τοῦ ὁποίου ἡ δουλειὰ ἀνήκει στὴν παράδοση τῆς ἀνθρωπολογικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Girard στὰ γραπτά του ἀσχολήθηκε μὲ πολλὰ ἀκαδημαϊκὰ πεδία. Ἄν καὶ ἡ ὑποδοχὴ τοῦ ἔργου του εἶναι διαφορετικὴ σὲ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ πεδία, ὑπάρχει ἓνα ἀξιόλογο σῶμα δευτερογενοῦς ἐργογραφίας γιὰ τὸ ἔργο του καὶ τὴν ἐπιρροή του σὲ κλάδους ὅπως ἡ κριτικὴ τῆς λογοτεχνίας, ἡ κριτικὴ θεωρία, ἡ ἀνθρωπολογία, ἡ θεολογία, ἡ ψυχολογία, ἡ μυθολογία, οἱ πολιτιστικὲς σπουδὲς καὶ ἡ φιλοσοφία. Οἱ θεμελιώδεις ιδέες τοῦ Girard, τίς ὁποῖες εἶχε ἀναπτύξει καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς σταδιοδρομίας του καὶ οἱ ὁποῖες θεμελίωσαν τὸ σκεπτικὸ του, συνοψίζονται στὸ ὅτι ἡ ἐπιθυμία εἶναι μιμητικὴ (δηλαδὴ ὅλες οἱ ἐπιθυμίες μας δανεῖζονται ἀπὸ ἄλλους), ὅτι ὅλες οἱ συγκρούσεις προέρχονται ἀπὸ μιμητικὴ ἐπιθυμία (μιμητικὴ ἀντιπαλότητα). Ὁ μηχανισμὸς τοῦ ἀποδιοπομπαίου τράγου εἶναι ἡ πηγὴ προέλευσης τῆς θυσίας καὶ ἡ θεμελίωση τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ καὶ ἐπίσης ἡ θρησκεία ἦταν ἀπαραίτητη στὴν ἀνθρώπινη ἐξέλιξη γιὰ νὰ ἐλέγξει τὴ βία ποὺ μπορεῖ νὰ προέλθει ἀπὸ τὴν μιμητικὴ ἀντιπαλότητα. Ἡ Βίβλος ἀποκαλύπτει αὐτὲς τίς ιδέες καὶ καταγγέλλει τὸν μηχανισμὸ τοῦ ἀποδιοπομπαίου τράγου. Ὁ Girard ἦταν ἐπίσης μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῆς Γαλλίας ἀπὸ τὸ 2005 μέχρι τὸν θάνατό του στὶς 4 Νοεμβρίου 2015» [Πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Girard].

Ἐπιτρέψτε μου νὰ σᾶς συστήσω μία ἀνθρωπολογικὴ καὶ πολιτισμικὴ-θεωρητικὴ προσέγγιση τῶν συναδέλφων μου στὸ Innsbruck, ἡ ὁποία ἔχω διαπιστώσει ὅτι εἶναι χρήσιμη σὲ διάφορα πλαίσια, ὥστε νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴν ἐν λόγῳ ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ. Αὐτὴ ἡ προσέγγιση ὀνομάζεται μιμητικὴ θεωρία καὶ διατυπώθηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν René Girard. Ὁ Girard, ὁ ὁποῖος πέθανε τὸ 2015, ἦταν κατὰ βᾶσιν ἱστορικός. Μετὰ ἀπὸ τὴ μετεγκατάστασή του στὶς Η.Π.Α δίδαξε Λογοτεχνία σὲ πολλὰ πανεπιστήμια καὶ τελικὰ στὸ Stanford. Διάσημα ἔργα τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας, μυθολογικὰ καὶ ἱστορικὰ κείμενα καὶ τέλος ἡ Βίβλος, τὸν ἐνέπνευσαν νὰ ἀναπτύξει μία ἀνθρωπολογικὴ θεωρία γιὰ τὴν προσέλευση τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας.

Τὸ σημεῖο ἐκκίνησης τοῦ Girard εἶναι ἡ ἐκτίμηση ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὄντα γεμᾶτα ἀπὸ ἐπιθυμίες. Νομίζω ὅτι θὰ συμφωνούσαμε μαζί του ὅτι ἕως ὅτου ἡ ἀνθρωπότητα πάψει νὰ ὑπάρχει, θὰ ὀνειρεύεται καὶ θὰ εὐχεται γιὰ ὅσα ἐπιθυμεῖ. Καὶ ὅπως ἔχω ἤδη ἀναφέρει: οἱ βασικὲς ἀνάγκες ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὴν ὕλική μας φύση δὲν εἶναι γιὰ ἐμᾶς οἱ σημαντικώτερες. Σύμφωνα μὲ αὐτὲς τὶς φυσικὲς βασικὲς ἀνάγκες, ὁ Girard χρησιμοποίησε τὸν ὄρο «ὄρεξη», ὄχι ἐπιθυμία. Φαινόταν νὰ μὴν εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον γι' αὐτὸν τὸ θέμα αὐτό. Ἀλλὰ γιατί ἐπιθυμοῦμε συγκεκριμένα «πράγματα» πέρα ἀπὸ τὶς βασικὲς ἀνάγκες μας; Γιατί ἐπιδιώκουμε τὸν ἕναν στόχο καὶ ὄχι τὸν ἄλλο; Γιατί κάποιος ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχει ἕνα ἰταλικὸ αὐτοκίνητο, ἐνῶ ἕνας ἄλλος εἶναι πρόθυμος νὰ ἀγοράσει ἕνα κότερο, τὸ δικό του διαμέρισμα, ἕνα εντυπωσιακὸ smart-phone ἢ ἕνα συγκεκριμένο εἶδος ἔνδυσης;

Ὁ Girard ὑποθέτει ὅτι τὰ ἀνθρώπινα ὄντα ἐπιθυμοῦν ἀπὸ τὴ φύση τους. Αὐτὴ ἡ κατανόηση τῆς ἐπιθυμίας ὡς δυναμισμοῦ ποὺ ὀδηγεῖ τὴν ἀνθρώπινη καὶ πολιτισμικὴ ἀνάπτυξη σχετίζεται μὲ αὐτὸ ποὺ ὁ Henry Bergson ἀποκαλοῦσε: “élan vital” («ζωτικὴ σημασία»). Αὐτὸ τὸ élan μπορεῖ νὰ γίνῃ κατανοητὸ ὡς προϋπόθεση τῆς αὐθυπέρβασης. Δεδομένου ὅτι εἴμαστε ἀνθρώπινα ὄντα ποὺ ἐπιθυμοῦν, εἴμαστε ἀνοιχτοὶ σὲ κάτι πέρα ἀπὸ μᾶς καὶ εἴμαστε πάντοτε πρόθυμοι νὰ ὑπερβῶμε τὴ δεδομένη κατάσταση τῆς ὑπάρχουσας ὑπαρξῆς μας γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε ἕναν μεγαλύτερο στόχο. Μποροῦμε ἐπίσης νὰ ποῦμε ὅτι ἕνα αἶσθημα ἔλλειψης πληρότητας εἶναι μέρος τῆς ἀνθρώπινης

κατάστασης. Αυτό το αίσθημα ἔλλειψης πληρότητας κάνει τοὺς ἀνθρώπους ἀκόρεστα ζῶα.

Τὸ κρίσιμο σημεῖο τῆς μιμητικῆς προσέγγισης εἶναι ἡ υπόθεση ὅτι, ἀκόμη καὶ ἂν ἐπιθυμοῦμε ἀπὸ τῆ φύση μας, δὲν υπάρχουν προκαθορισμένα περιεχόμενα ἐπιθυμίας. Πρέπει νὰ θέλουμε, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ θέλουμε διακριτὰ ἀντικείμενα. Πῶς αποφασίζουμε τί θέλουμε; Πιθανῶς ἡ ἀπάντησή μας στὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι ὅτι οἱ ἐπιθυμίες μας προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη ἀτομική μας βούληση καὶ τὶς αὐτόνομες ἀποφάσεις μας. Ἀλλὰ ὁ Girard τὸ ὀνομάζει αὐτὸ ψευδαίσθηση καὶ ρομαντικὸ φέμα. Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο, οἱ ἀνθρώπινες ἐπιθυμίες καὶ λαχτάρεις (πέρα ἀπὸ τὶς βασικὲς ἀνάγκες) εἶναι πάντοτε διαμεσολαβημένες. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν ἐπικεντρωνόμαστε πρῶτα στὰ ἐπιθυμητὰ ἀντικείμενα. Μπορεῖ νὰ εἶναι ὑλικά ἀντικείμενα, συγκεκριμένα βήματα τῆς ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας μας, ἐπαγγελματικὲς θέσεις ἢ ἐπιστημονικὴ ἐπιτυχία κ.τ.λ. Δὲν ἐπικεντρωνόμαστε πρῶτα σὲ αὐτά, ἀλλὰ παρακολουθοῦμε ἄλλα θέματα, ἀναγνωρίζοντας τί θέλουν νὰ εἶναι καὶ τί θέλουν νὰ ἔχουν. Μὲ αὐτὸ μαθαίνουμε – λίγο ἢ πολὺ ἀσυνείδητα– τί ἀξίζει νὰ ἐπιθυμοῦμε. Στὴ μιμητικὴ θεωρία αὐτὸς ὁ σχηματισμὸς ὀνομάζεται τριγωνισμὸς. Τὸ τρίγωνο ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο, τὸ ἀντικείμενο καὶ τὸν διαμεσολαβητὴ. Αὐτὸ σημαίνει συνήθως ὅτι δὲν θέλουμε τίποτε λόγω τῶν ἐγγενῶν ἰδιοτήτων του, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπειδὴ εἶδαμε τὸ μοντέλο μας νὰ διατηρεῖ μεγάλη προσοχὴ σὲ αὐτό.

Μπορεῖ νὰ θυμᾶστε τὸ ρητὸ τοῦ Sigmund Freud, ὁ ὁποῖος ἀνέφερε τρεῖς ἀπογοητεύσεις τῆς ἀνθρωπότητας στὴ νεωτερικότητα. Ἡ πρώτη προκλήθηκε ἀπὸ τὸν Galileo Galilei, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος ἔπαυσε νὰ εἶναι τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος. Ἡ δευτέρη εἶχε προκύψει ἀπὸ τότε ποὺ ὁ Δαρβίνος ἀμφισβήτησε ὅτι τὸ εἶδος μας εἶναι τὸ τέλος καὶ ἡ κορωνίδα τῆς δημιουργίας. Ἡ τρίτη ἀπογοήτευση ἤρθε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Freud, διότι μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ὑποσυνειδήτου ὁ ἄνθρωπος ἔχασε τὴ θέση τοῦ αὐτόνομου κυβερνήτη τῆς δικῆς του προσωπικότητας. Μετὰ ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς διαταραχές, θέλουμε νὰ διατηρήσουμε τὶς ἐπιθυμίες μας. Τοῦλάχιστον ἡ ἀπόφαση γιὰ τὸ τί θέλω πρέπει νὰ παραμείνει ἓνα ζήτημα ὑπὸ τὸν ἔλεγχό μου. Ὁ Girard ὁμῶς εἶπε: «συγγνώμη,

ἀλλὰ ἀκόμη καὶ αὐτὸ εἶναι μία ψευδαίσθηση». Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἀπογοητευόμαστε γιὰ τέταρτη φορά. Εἴμαστε κοινωνικὰ ὄντα, τὸ ὁποῖο σημαίνει ὅτι ἐξαρτώμαστε ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ μάλιστα σὲ σχέση μὲ τὶς πιὸ οἰκειῆς ἀνάγκες καὶ ἐπιθυμίες μας.

Αὐτὸ ποὺ ἔχω προσπαθήσει νὰ ἀπεικονίσω μέχρι τώρα εἶναι ἓνα μοντέλο τῆς ἀνθρώπινης φύσης ποὺ δίνει ἔμφαση στὴν ὑπαρξή μας σὲ ἀλληλεπίδραση. Μπορεῖ νὰ εἴμαστε πολὺ λιγώτερο ἱκανοὶ νὰ ὑπάρξουμε ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀπὸ ὅ,τι οἱ σύγχρονες ἔννοιες φαντάζονται. Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ μοντέλο δὲν θεωρεῖ τὰ ἀνθρώπινα ὄντα καλὰ ἢ κακὰ. Πρὸς τὸ παρὸν ἢ ἀμοιβαία ἀπομίμηση ἢ μίμηση, ὅπως ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Girard, παρουσιάζεται ὡς μία οὐδέτερη ἀνθρώπινη ἱκανότητα ποὺ περιέχει τὴν ἱκανότητα νὰ προκαλεῖ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα. Ὅπως τὸ θέτει ὁ Girard: Ἡ μιμητικὴ ἐπιθυμία «εἶναι ὑπεύθυνη γιὰ τὸ καλύτερο καὶ τὸ χειρότερο σὲ ἐμᾶς, γιὰτι αὐτὸ μᾶς ὑποβιβάζει κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῶν ζώων καθὼς καὶ αὐτὸ μᾶς ἀνεβάζει πάνω ἀπὸ αὐτό» (*I See Satan Fall Like Lightning*, 16). («Ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα», *Λουκ.* 10, 18).

Ἀπὸ τὴ μία πλευρά, ἡ μιμητικὴ συμπεριφορὰ ὀδηγεῖ στὸν πολιτισμὸ ἀκόμη καὶ στὴν ἀνάπτυξη κανόνων, ἀκόμη καὶ ἠθικῶν. Μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ μαθαίνουμε ἀβίαστα τὶς μητρικὲς μας γλῶσσες, νὰ μαθαίνουμε τοὺς βασικοὺς κανόνες συμπεριφορᾶς ποὺ εἶναι συνηθισμένοι σὲ ἓναν συγκεκριμένο πολιτισμὸ. Ἡ μίμηση ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἱκανότητα τῶν γονέων, τῶν ἐκπαιδευτικῶν, τῶν ἡγετῶν ἢ ἀκόμη καὶ τῶν ἀγίων νὰ γίνουν μοντέλα γιὰ παιδιὰ, ὁπαδοὺς ἢ μαθητές. Ὅλα αὐτὰ ἀντιπροσωπεύουν τὸ φῶς καὶ τὴ ζωὴ, προάγοντας μία πτυχή τῆς μίμησης. Ἀλλὰ, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὑπάρχει καὶ μία σκοτεινὴ καὶ καταστροφικὴ πτυχή.

Ἄν μάθουμε τί νὰ ἐπιθυμοῦμε μὲ τὴν ἀπομίμηση σημαίνει ὅτι θὰ ἐπιθυμοῦμε τὰ ἴδια ἀντικείμενα ποὺ ἐπιθυμοῦν τὰ μοντέλα μας.

Τί σημαίνει αὐτὸ γιὰ τὸ μοντέλο; Αὐτὸ τὸ ἄτομο θὰ νιώθει ἀναγνωρισμένο καὶ ἐκτιμημένο. Κάποιος μὲ κοιτάζει, κάποιος θέλει νὰ ἀκολουθήσει τὸν δρόμο μου καὶ θαυμάζει τὸ στύλ μου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἀλλὰ ταυτόχρονα ὁ μιμητὴς γίνεται ὅλο καὶ περισσότερο ἀντίπαλος τοῦ μοντέλου τόσο, ὅσο περισσότερο ἢ ἐπιθυμία του μοιάζει μὲ τὴν ἐπιθυμία τοῦ μοντέλου. Ἔτσι

ἀναπτύσσεται ἓνα εἶδος μοιραίου διπλοῦ δεσμοῦ. Τὸ μοντέλο σηματοδοτεῖ: «Νὰ εἶσαι σὰν ἐμένα!» Καὶ ταυτόχρονα: «Μὴ με ἀνταγωνίζεσαι γιὰ τὰ πράγματα ποὺ ἔχω ἢ θέλω νὰ ἔχω». Ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ δεύτερου σήματος ἡ μιμητικὴ συμπεριφορὰ μοιάζει μὲ ἓνα φαινόμενο ποὺ εἶχε ἤδη ἀπεικονίσει ὁ Thomas Hobbes τὸν 17ο αἰῶνα. Στὸ διάσημο βιβλίο του *Leviathan* ἔγραψε: «Ἄν δύο ἄνθρωποι ἐπιθυμοῦν τὸ ἴδιο πρᾶγμα, τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν μποροῦν νὰ ἀπολαύσουν καὶ οἱ δύο, γίνονται ἐχθροί, καὶ στὴν πορεία μέχρι τὸ τέλος τους ... προσπαθοῦν νὰ καταστρέφουν ἢ νὰ ὑποτάξουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον». Ἐπομένως, ἡ μιμητικὴ ἐπιθυμία εἶναι πιθανὸ νὰ προκαλέσει συγκρούσεις. Τὸ κρίσιμο σημεῖο εἶναι ὅτι ὁ Hobbes μίλησε γιὰ ἀντικείμενα ποὺ δὲν μποροῦν νὰ μοιρασθοῦν καὶ δὲν μποροῦν νὰ γίνουν ιδιοκτησία περισσότερων τοῦ ἐνὸς ἀτόμων τὴν ἴδια στιγμή. Μόνο ἡ λαχτάρα γιὰ τέτοιους πεπερασμένους στόχους ἢ ἀντικείμενα εἶναι πιθανὸ νὰ ὀδηγήσει σὲ σύγκρουση. Κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Hobbes, μία τέτοια σύγκρουση θὰ ἐκδηλωθεῖ στὸν πόλεμο κάθε ἀνθρώπου ἐναντίον κάθε ἄλλου ἀνθρώπου, ἐκτὸς ἐὰν ὑπάρχουν ἰσχυρὰ ἐμπόδια γιὰ τὴν ἀποφυγὴ του. Ὡς ἐκ τούτου, ὑποστήριξε ἓνα ἰσχυρὸ σχῆμα: νόμος καὶ τάξη - κράτος ποὺ τὸ ὀνομάζει *Leviathan*.

3) Ἐπιθυμία καὶ Ἀνταγωνισμὸς στὴ Νεώτερη Οἰκονομία τῆς Ἀγορᾶς

Ἀλλὰ ἂς ἀφήσουμε τὶς πολιτικὲς ιδέες αὐτοῦ τοῦ σκοτεινοῦ φιλοσόφου τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνα στὴν ἔννοια τῆς νεώτερης οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς. Αὐτὴ ἡ ἔννοια φαίνεται νὰ εἶναι μία πειστικὴ καὶ ἔξυπνη προσέγγιση, ἰδίως ἂν οἱ διακρίσεις τῆς μιμητικῆς θεωρίας εἶναι ἀκριβεῖς. Ἡ ἔννοια τῆς οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς ταιριάζει πολὺ καλύτερα μὲ τὴν ἐποχὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τοῦ ἐκδημοκρατισμοῦ, ποὺ εἶναι κρίσιμη γιὰ κάθε εἶδος ἐξουσιαστικῆς ἰσχύος.

Τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Adam Smith, ὁ ὁποῖος δημοσίευσε τὴ διάσημη πραγματεία του γιὰ τὸν πλοῦτο τῶν ἐθνῶν τὸ 1776, τὸ ἀόρατο χέρι τῆς ἀγορᾶς θεωρεῖται τὸ τέλειο μέσο ὄχι μόνο γιὰ τὴν παραγωγὴ οἰκονομικοῦ πλούτου ἀλλὰ καὶ γιὰ

τὴν κοινωνικὴ εἰρήνη. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὁ ὅρος «ἀόρατο χέρι» σὲ ἓνα οἰκονομικὸ πλαίσιο χρησιμοποιεῖται ἰσοδύναμα μὲ τὶς μὴ ρυθμιζόμενες ἀγορᾶς ποὺ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐλεύθερες ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καθοδήγηση. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἰδέα τῆς οἰκονομίας laissez-faire ποὺ εἶχε ἤδη ἀναπτυχθεῖ ἀπὸ τοὺς Γάλλους Φυσιολογοκράτες (François Quesnay) ἤδη πρὶν ἀπὸ τὸν Smith. Ἀλλὰ τὸ νὰ ἐστιάσουμε μόνον στὸ laissez-faire σημαίνει ὅτι περιορίζουμε τὴν προσέγγιση. Ὁ Smith ἀντιπροσωπεύει μίαν ὀλοκληρωμένη φιλοσοφικὴ καὶ κοσμολογικὴ προσέγγιση ποὺ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν στωικὴ φιλοσοφία καὶ ἀπὸ τὸν ντεϊσμό. Ἦταν πεπεισμένος γιὰ ἓνα σύμπαν σχεδιασμένο ἀπὸ τὸν Θεὸ μὲ ἓναν τέλειον τρόπο, ὅπως θὰ ἦταν ἓνα ρολοὶ συμπαντικῶν διαστάσεων. Τὸ ρολοὶ αὐτὸ δὲν θὰ ἦταν τέλειον, ἀν ἦταν ἀπαραίτητη ἡ μόνιμη ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως, κάθε ὑπάρχουσα πραγματικότητα πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἓνα χρήσιμο μέρος τοῦ Κόσμου. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια ἔγραψε στὸ βιβλίο του γιὰ τὰ ἠθικὰ συναισθήματα: «Οἱ ἀρχαῖοι στωικοὶ φιλόσοφοι ἦταν τῆς ἄποψης ὅτι, καθὼς ὁ κόσμος διέπεται ἀπὸ τὴν παντοδύναμη πρόνοια ἐνὸς σοφοῦ, ἰσχυροῦ καὶ καλοῦ Θεοῦ, κάθε γεγονός πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς ἓνα ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ σχεδίου τοῦ σύμπαντος καὶ ὡς τείνον νὰ προωθήσει τὴ γενικὴ τάξη καὶ τὴν εὐτυχία τοῦ συνόλου: οἱ κακίαι καὶ οἱ ταλαιπωρίες τῆς ἀνθρωπότητας, ὡς ἐκ τούτου, κατέστησαν ἀναγκαῖο ἓνα μέρος αὐτοῦ τοῦ σχεδίου ὅπως ἡ σοφία ἢ ἡ ἀρετὴ τους. Καὶ ἀπὸ ἐκείνη τὴν αἰώνια τέχνη ποὺ ἐκπαιδεύει γιὰ τὸ καλὸ μέσῳ τῆς ταλαιπωρίας, πλάστηκαν γιὰ νὰ τείνουν ἐξ ἴσου στὴν εὐημερία καὶ στὴν τελειότητα τοῦ μεγάλου συστήματος τῆς φύσης» (Θεωρία τῶν ἠθικῶν συναισθημάτων I 1, 24). Ἐδῶ ἔχουμε τὴ θεμελιώδη ἰδέα, τὴν ὁποία ὁ Smith ἐφήρμοσε ἀργότερα στὴν οἰκονομία. Ἐνα καλὸ ἀποτέλεσμα προέρχεται ἀπὸ τὴν ἠθικὰ κακὴ ἢ ἀνόητη συμπεριφορὰ καὶ ἡ εὐημερία τῆς κοινότητας ἀπὸ τὶς κακίαι τῶν ἀτόμων. Εἶναι ἐκπληξῆ ὅτι, ἀκριβῶς στὴ στιγμὴ τῆς φώτισης, φαίνεται νὰ ἐμφανίσθηκε ἓνα εἶδος δυσπιστίας σύμφωνα μὲ τὶς ἠθικὰς ἰκανότητες τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἐπίδραση, ποὺ ὁ Albert O. Hirschman περιγράφει, ἦταν ἡ προσπάθεια καταπολέμησης τῆς φωτιᾶς μὲ φωτιά, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ξεπεράσει τὶς προβληματικὰς ἀνθρώπινες συνήθειαι

ὄχι μὲ τις ἀρετές, ἀλλὰ ἐξαλείφοντας τὸ πάθος μὲ τὸ πάθος. Ἡ ἀπληστία καὶ ὁ φθόνος φαίνεται νὰ θεωροῦνται ἀβλαβεῖς καὶ ἀθῶοι τώρα ποὺ ἀπεικονίζονται ὡς στοιχεῖα οἰκονομικοῦ ἐνδιαφέροντος. Πῶς θὰ μποροῦσε νὰ λειτουργήσῃ αὐτό;

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο –μαζὶ μὲ τὸν Adam Smith– πρέπει νὰ ἐπιστρέψουμε στὴ σύγχρονη οἰκονομία. Ἴσως οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄπληστοι· μπορεῖ –γεμᾶτοι ἀπὸ μιμητικὴ συμπεριφορά– νὰ εἶναι ζηλόφθονοι. Μὴν ἀνησυχεῖτε! Στὶς οἰκονομικὲς ἀγορές, ὁ ἀνταγωνισμὸς τους δὲν θὰ καταλήξῃ σὲ μία πιθανὴ δολοφονικὴ ἀντιπαλότητα, ἀλλὰ σὲ ἓναν ἀνταγωνισμὸ ποὺ προάγει τὴν ἀποτελεσματικότητα καὶ τὴν πρόοδο τῶν ἐπιδόσεων.

Αὐτὸ ποὺ ἔχουμε μάθει ἀπὸ τὴ μιμητικὴ θεωρία εἶναι ὅτι τὸ ἀντικείμενο καθ' αὐτὸ δὲν εἶναι τόσο σημαντικὸ. Αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ λαχταροῦμε εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ μοντέλου μας. Θέλω νὰ εἶμαι σὰν αὐτὸν ἢ αὐτὴν. Τὰ πράγματα ποὺ ἐπιθυμῶ ἢ κατέχει κάποιος ἢ κάποια εἶναι ἀπλῶς ἓνα μέσο γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ. Αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ διακυβεύεται συνεχῶς εἶναι ἡ κατάσταση. Ἡ σύγχρονη οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς εἶναι διαρθρωμένη μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε ἂν ἐπιθυμῶ τὴν ἰδιοκτησία τοῦ γείτονά μου, ἐπειδὴ μοῦ ἀρέσει νὰ τοῦ μοιάζω (ποὺ σημαίνει ὅτι εἶναι τὸ μοντέλο μου) δὲν χρειάζεται νὰ τοῦ ἐπιτεθῶ. Ἄντ' αὐτοῦ, ἡ ἀγορὰ μοῦ προσφέρει ἰσοδύναμα προϊόντα. Περισσότερο ἀπὸ αὐτό, ὑπάρχουν γιὰ τὸν περισσότερο χρόνο ἀντικείμενα ποὺ μοῦ παρέχουν τὴ δυνατότητα νὰ τὸν ξεπεράσω, μὲ τὸ νὰ γίνω ἐγὼ ἀντιστρόφως ἓνα θαυμαστὸ πρότυπο γι' αὐτόν. Ἡ ἀκμάζουσα ἀγορὰ παρέχει πολλὰ ἀνταλλάξιμα ἀγαθὰ. Καθένα ἀπὸ αὐτὰ παρουσιάζεται ἐπιθυμητό, ἀλλὰ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἔχει μακροχρόνια ἀξία.

Ἡ διαφήμιση κάνει χρῆση αὐτῆς τῆς δυναμικῆς ξανά καὶ ξανά. Ὅλοι γνωρίζουμε πλέον ἓναν τεράστιο ἀριθμὸ ἐμπορικῶν σημάτων. Δὲν εἶμαι σίγουρος ἂν ὑπάρχει διαφορὰ ποιότητας μεταξὺ τῶν τζίν τοῦ Levi, τοῦ Wrangler, τοῦ Boss ἢ ὅποιασδήποτε ἄλλης ἐταιρείας. Παρ' ὅλα αὐτὰ πολλοὶ ἄνθρωποι προτιμοῦν τὸ προϊόν μιᾶς συγκεκριμένης μάρκας καὶ εἶναι πρόθυμοι νὰ πληρώσουν ὑψηλότερη τιμὴ γιὰ τὸ γνωστὸ αὐτὸ ὄνομα. Ἐπειδὴ ἔχω πληρώσει γιὰ τὸ ἐμπορικὸ σῆμα πρέπει αὐτὸ νὰ εἶναι ορατὸ στὸ ρούχο μου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἐσκεμμένα καὶ δωρεὰν γίνομαι

μία περιφερομένη διαφημιστική ταμπέλα της συγκεκριμένης μάρκας. Μπορεί να προτιμῶ αυτό το ἐμπορικό σήμα ἐπειδὴ ἔνα κινηματογραφικό ἀστέρι ἢ ἔνα πòπ εἶδωλο (ποὺ εἶναι τὸ μοντέλο) μοῦ τὸ φοράει. Ἔτσι στὴν καθημερινότητά μου, ἔχω γίνεῖ μοντέλο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους στὴν ὁμότιμη ὁμάδα μου. Αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος ποὺ οἱ τάσεις τῆς μόδας λειτουργοῦν.

Ὁρισμένες μάρκες ἔχουν γίνεῖ περισσότερο ἢ λιγώτερο ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὸ προϊόν ποὺ τιτλοφοροῦν. Σηματοδοτοῦν ἔνα στυλ ζωῆς. Πᾶρτε γιὰ παράδειγμα τὸ ἐνεργειακὸ ποτὸ Red Bull. Αὐτὸ τὸ ποτὸ δὲν εἶναι πολὺ ὑγιεινὸ, οὔτε ἔχει πολὺ καλὴ γεύση, κατὰ τὴ γνώμη μου. Προσφέρει μία ἔκρηξη καφεΐνης, ποὺ ὅμως μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ καὶ μὲ ἄλλα μέσα. Ἡ ἀξία τῶν συστατικῶν αὐτοῦ τοῦ ποτοῦ εἶναι ἀμελητέα. Ὡστόσο, ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐταιρείας RedBull Dietrich Mateschitz λέγεται ὅτι εἶναι ὁ πλουσιώτερος ἀνθρώπος τῆς Αὐστρίας καὶ ὅτι κατέχει πιθανῶς περίπου 13 δισεκατομμύρια δολάρια, τὰ ὁποῖα ἔχει κερδίσει μόνο μὲ τὸ Red Bull. Τὸ σύνθημα τῆς ἐταιρείας του εἶναι: Σᾶς κάνουμε ἕναν ἥρωα. Φυσικὰ κανεῖς δὲν θὰ γίνεῖ ἥρωας πίνοντας ἐνεργειακὰ ποτά, ὅμως τὸ λογότυπο Red Bull συνδέεται μὲ τὸ πρωτάθλημα Formula 1, μὲ ἀεροπορικοὺς ἀγῶνες, μὲ extreme skiing, base-jumping, ἄλματα μὲ ἀλεξίπτωτο ἢ ἀκόμη καὶ ἄλματα ἀπὸ τὸ διάστημα. Οἱ εἰδικοί τοῦ marketing λένε ὅτι αὐτὴ ἡ ἐταιρεία ἐν τῷ μεταξύ δὲν πωλεῖ κάποιο προϊόν ἀλλὰ μία αἴσθηση, τὴν αἴσθηση τοῦ ἀθλητικοῦ ἥρωισμού. Ἐπομένως, ἀγοράζοντας αὐτὸ τὸ κόκκινο-μπλέ-ἀσημένιο κουτὶ ἀναψυκτικοῦ, μπορεῖ κανεῖς νὰ συμμετάσχει λίγο σὲ αὐτὸ τὸ αἴσθημα, μπορεῖ νὰ αἰσθανθεῖ ὅτι εἶναι μέρος αὐτῆς τῆς “cool”, ἀπερίσκεπτης κοινότητος. Κάποιος μπορεῖ νὰ αἰσθάνεται ξεχωριστός, ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι τὰ μέσα γιὰ νὰ κερδίσει αὐτὸ τὸ ιδιαίτερο συναίσθημα δὲν ἐξαιροῦνται. Ὅλοι μποροῦν νὰ ἀγοράσουν ἕνα κουτάκι Red Bull – σχεδὸν ὅλοι.

Θὰ μπορούσα νὰ ρωτήσω τώρα: Χρειάζεστε ἕνα κουτάκι Red Bull; Ὁχι, δὲν χρειάζεστε αὐτὸ τὸ ποτὸ ὅπως δὲν χρειάζεστε μία Alfa Romeo Giulia. Ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα μπορεῖ νὰ εἶναι σημαντικό, σύμφωνα μὲ τὴν αὐτοεκτίμησή σας, σύμφωνα μὲ τὴν κατάστασή σας μέσα σὲ ἕνα συγκεκριμένο κοινωνικὸ πλαίσιο

νά έχετε είτε τὸ ένα είτε τὸ ἄλλο. Τὸ νά πίνεις Red Bull μπορεί νά σηματοδοτεῖ τὸ νά εἶσαι μέλος μιᾶς συγκεκριμένης ομάδας καὶ νά συμμετέχεις στὴ ζωή της. Ἡ ὁδήγηση ἑνὸς πολυτελοῦς ἰταλικοῦ αὐτοκινήτου μπορεί νά ἀποτελεῖ δείκτη οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐπιτυχίας. «Κοιτάξτε, εἶμαι ἐγώ, ὁ τύπος μετὴν ὁμορφῆ κυρία στὸ κόκκινο αὐτοκίνητο». Στὸν βαθμὸ πού τὰ προϊόντα αὐτὰ ἀνήκουν στὸ ἀντικειμενικὰ περιττό, αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο μόνο γιὰ τὰ ἀνθρώπινα ὄντα. Ἐπομένως: Δὲν χρειάζεστε αὐτὸ τὸ αὐτοκίνητο, ἀλλὰ τὸ χρειάζεστε μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ εἶναι ἀπαραίτητο νά εἴστε αὐτὸς πού εἴστε στὸ κοινωνικό σας πλαίσιο καὶ νά δείξετε ποιὸς εἴστε.

Δὲν εἶναι παράλογο αὐτό; Φυσικὰ καὶ εἶναι. Ὅμως, οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ὀρθολογικὰ ὄντα – ἢ τοῦλάχιστον ὄχι ἀποκλειστικὰ λογικὰ ὄντα.

Συνοφίζοντας: Στὴν ἀγορὰ ἡ μιμητικὴ συμπεριφορὰ καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς πού παράγεται ἀπὸ αὐτὴν δὲν πρέπει νά καταλήξουν σὲ βίαιες ἀντιπαραθέσεις. Ἡ ζήλια τῶν μοντέλων γίνεται ὄλο καὶ πιὸ ἀθῶα καὶ ἡ ζηλόφθονη ἐνέργεια τῶν ἀμοιβαῖα μιμητικῶν ἀτόμων θὰ ἐξατμισθεῖ στὴν ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν πού παράγονται μονίμως ἐκ νέου. Δημιουργώντας ἀειφόρο ἀνάπτυξη, ἡ ἀγορὰ φαίνεται νά ἀποφεύγει τὶς συγκρούσεις πού προωθοῦνται ἀπὸ τὴν ἀκουστικὴ μίμηση. Γιὰ νά τὸ ποῦμε μετὰ ἕναν πολὺ ἀπλὸ τρόπο: Ἐὰν ἡ πίτα εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη, τὸ διαμέρισμα δὲν θὰ προκαλέσει πολλὰ προβλήματα. Ἄν ἔχω ἀγοράσει νεώτερο καὶ πιὸ ἀκριβὸ αὐτοκίνητο ἀπὸ ὅ,τι ὁ γείτονάς μου, αὐτὸς μᾶλλον δὲν θὰ με χτυπήσει οὔτε θὰ με σκοτώσει γιὰ νά τὸ πάρει· μᾶλλον εἶναι πιὸ πιθανὸ τὸ ὅτι θὰ ἀγωνισθεῖ γιὰ νά ἀγοράσει ἴσως ἕνα μεγαλύτερο καὶ πιὸ πολυτελές. Ἄν δὲν μπορεί νά ἀντεπεξέλθει οἰκονομικά, μπορεί νά μισθώσει κάποιον ἢ νά πάρει δάνειο. Στὴ σύγχρονη οἰκονομία εἶναι συνηθισμένο νά ξοδεύει κάποιος χρήματα πού (ἐλπίζει ὅτι) θὰ κερδίσει στὸ μέλλον. Ὑπάρχει ἕνα εἰρωνικὸ ρητὸ πού λέει ὅτι ὡς πολῖτες τῶν ἀγορῶν-κοινωνιῶν ἀγοράζουμε πράγματα πού πραγματικὰ δὲν χρειαζόμαστε μετὰ χρήματα πού δὲν ἔχουμε στὴν πραγματικότητα, γιὰ νά ἐντυπωσιάσουμε ἀνθρώπους πού δὲν συμπαθοῦμε στὴν πραγματικότητα. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ εὔρος τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, αὐτὸ εἶναι ἀπλῶς ἄπειρο.

Ὁ κύκλος πού δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἀλληλουχία τοῦ θαυμασμοῦ τῶν ἄλλων, τῆς ἐπιθυμίας γιὰ τὰ πράγματα πού κατέχουν οἱ ἄλλοι, τοῦ δανεισμοῦ χρημάτων, τῆς ἀγορᾶς νέων ἀγαθῶν, τῆς ἐπιδίωξης τοῦ νὰ εἴμαστε ἐπιθυμητοὶ γι' αὐτὸ πού εἴμαστε δὲν θὰ σταματήσει στὴν οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς. Καὶ αὐτὸ φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ἰδανικὸ πεδίο εἰρηνικῆς διαβίωσης καὶ συνύπαρξης ὄντων πού λαχταροῦν καὶ μιμοῦνται.

4) Ἠθικὰ προβλήματα πού προκύπτουν ἀπὸ τὴ μιμητικὴ μας συμπεριφορὰ

Νομίζω ὅτι μετὰ ἀπὸ τὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αὐτὸ τὸ μοντέλο τῆς ἀγορᾶς-κοινωνίας ἔχει γίνεи κάτι σὰν ἓνα κοσμικὸ παγκόσμιο εὐαγγέλιο. Δεδομένου ὅτι ὁ ὑπαρκτὸς σοσιαλισμὸς τελικὰ ἀπέτυχε καὶ τὸ σοβιετικὸ σύστημα κατέρρευσε, αὐτὸ τὸ μοντέλο ἀπεδείχθη ὅτι παρέχει τὸ μοναδικὸ δυνατὸ σχέδιο γιὰ τὴν παγκόσμια κοινωνία. Σήμερα ὅμως, περίπου τρεῖς δεκαετίες μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη νίκη τοῦ φιλελεύθερου-δυτικῆς τρόπου ζωῆς, πρέπει νὰ συνειδητοποιήσουμε τὰ τεράστια προβλήματα πού προκαλοῦνται ἀπὸ αὐτὸ καὶ εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴν ἐγγενῆ ἀσυνέπειά του.

Θὰ ἤθελα νὰ ἀναφέρω τρία ἀπὸ αὐτὰ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ εἶναι τὰ πιὸ σημαντικά. Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ψυχολογικῆς φύσεως, τὸ ὁποῖο ὅμως θὰ ἔχει κοινωνικὲς συνέπειες. Τὸ δεύτερο εἶναι πρόβλημα πού ἀφορᾷ τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ τὸ τρίτο εἶναι οἰκολογικῆς φύσεως, κάτι πού πλέον ἀποτελεῖ ἐπιτακτικὴ ἀναγκαιότητα.

α) Τὸ ψυχολογικὸ πρόβλημα: Ἡ θέση στὴν κοινωνία καὶ ἡ ἐκτίμηση ἀπὸ αὐτὴ φαίνεται νὰ ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ ἂν προσπαθήσουμε νὰ ὀρίσουμε τὴν κοινωνικὴ θέση μας μὲ τὴν ἀπόκτηση ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἓνας ἀτέρμονος ἀνταγωνισμὸς θὰ διεξαχθεῖ μέσα στὴν ὁμάδα ἢ τὴν κοινωνία, ἐξαλείφοντας τὶς σχέσεις ἐμπιστοσύνης μὲ τὸν περίγυρό μας. Αὐτὸς ὁ ἀνταγωνισμὸς χαρακτηρίζεται ἀπὸ μία ἀτελείωτη ἀλυσίδα ἀπὸ ἐπιτεύγματα καὶ ἀπογοητεύσεις. Γιὰ νὰ συγκρίνετε τὸν ἑαυτὸ σας μὲ τοὺς ἄλλους

μπορεί να ένδυναμώσετε την άφοσίωσή σας και να βελτιώσετε την απόδοσή σας. Μπορεί να είστε σε θέση να προσπαθείτε συνεχώς να μοιάσετε στο μοντέλο σας και να τόν/τήν προσπεράσετε με την απόκτηση περισσότερων και καλύτερων αγαθών. Ακριβώς σε αυτό θα αναγνωρίσετε ότι η ανθρώπινη ταυτότητα δεν μπορεί να βασίζεται στην ιδιοκτησία. Επίσης θα αρχίσετε να αισθάνεστε απειλημένοι από όλους τους άλλους που σας μιμούνται τώρα ακολουθώντας την πορεία επιτυχίας σας. Το να είσαι στην κορυφή ανάμεσα σε μία ομάδα ανταγωνιστών σημαίνει να καθοδηγείς την τάση. Ωστόσο, αυτοί που καθοδηγούν την τάση έξ ωρισμού μιμούνται. Επομένως, αν πετύχεις, χάνεις τη μοναδική σου θέση. Ο ανταγωνισμός συνεχίζεται και πρέπει να καθορισθεί ένας νέος στόχος.

Για άλλη μία φορά ως ρίξουμε μία ματιά στις διαφημίσεις. Πολλές διαφημίσεις ζητούν από τους καταναλωτές να είναι ξεχωριστοί, να είναι μοναδικοί, να προχωρήσουν στον δικό τους ατομικό δρόμο. Όπως περιέργως θα έπρεπε να επιτύχουμε αυτόν τον στόχο αγοράζοντας προϊόντα μαζικής κατανάλωσης. Ακόμη και μία Alfa Romeo Giulia είναι ένα προϊόν μαζικής κατανάλωσης. Ένα τέτοιο αυτοκίνητο είναι πολύ πιο σπάνιο από ένα κουτάκι Red Bull, αλλά πόση σημασία έχει αυτό εάν ο οδηγός του προσπεραστεί από ένα άλλο αυτοκίνητο του ίδιου τύπου στην εθνική οδό. Το αίσθημα ικανοποίησης θα αμφισβητηθεί άμεσα. Αυτή η άτελείωτη προσπάθεια για το νεώτερο, το καλύτερο, το πιο καινοτόμο και το πιο "cool" μπορεί να καταλήξει σε κατάθλιψη ή σε κόντρα μεταξύ των δύο αυτοκινήτων, επειδή το προαναφερθέν αίσθημα μη πληρότητας διογκώνεται. Σε κοινωνικό επίπεδο, βιώνουμε σήμερα αυτόν τον αυξανόμενο αριθμό αγανακτισμένων ανθρώπων, ιδίως μεταξύ των εύπαθων μεσαίων τάξεων των δυτικών βιομηχανικών χωρών. Σε πολλές περιπτώσεις δεν υπάρχει κανένας αντικειμενικός λόγος να είναι κάποιος τόσο δυσαρεστημένος. Αλλά αν αναγνωρίσουμε τον άτελείωτο ανταγωνισμό για κοινωνική ανάδειξη, γίνεται φανερό γιατί τόσο πολλοί άνθρωποι ποτέ δεν μπορούν να πουν: «Άρκετά!». Η αγανάκτησή τους ένθαρρύνει ένα είδος ζοφερής λύπης, η οποία αναπτύσσεται ιδιαίτερα όπου η ισότητα επιβάλλεται από τον νόμο, αλλά δεν

πραγματώνεται ή γνήσια καθολική ισότητα. Αυτή ή δυσαρέσκεια προς τὸ παρὸν καλλιεργεῖ ἓνα γόνιμο ἔδαφος γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν δεξιόστροφων-λαϊκιστικῶν κινήματων σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ τὶς Η.Π.Α.

β) Τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης: Εἶναι ψευδὴς ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι οἱ οἰκονομικὲς αγορὲς εἶναι ἀνοικτὲς σὲ ὅλους. Φυσικὰ δὲν ὑπάρχει κάποιον θεμελιῶδες ἐμπόδιο λόγῳ φύλου, φυλῆς ἢ τάξεως ποὺ νὰ ἀρνεῖται τὴν πρόσβαση. Δὲν ὑπάρχει κάποιος τύραννος ποὺ ἀποκλείει συγκεκριμένα ἄτομα ἀπὸ τὶς ἀγορὲς. Παρατηρεῖται μάλιστα (γιὰ παράδειγμα, ἀπὸ τὸν Friedrich August von Hayek) ὅτι οἱ ἀγορὲς ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἰδανικὴ μορφή δημοκρατίας, καθὼς κάθε πράξη ἀγοραπωλησίας ἰσοδυναμεῖ μὲ μία πράξη ψηφοφορίας. Στις ἀγορὲς τὰ πράγματα δὲν τίθενται σὲ ψηφοφορία μόνον μία φορὰ μέσα σὲ μία περίοδο τεσσάρων ἢ ἕξι ἐτῶν, ἀλλὰ ἀρκετὲς φορὲς κάθε ἡμέρα καὶ κάθε ἐμπορικὴ συναλλαγὴ εἶναι ἓνα εἶδος ψηφοφορίας. Αὐτὸ ποὺ φυσικὰ ἀγνοεῖται ἀπὸ τέτοιες προσεγγίσεις εἶναι ὅτι οἱ ἀγορὲς δὲν σέβονται καθόλου τὴν ἀρχή: «ἓνα ἄτομο μία ψήφος». Πολὺ χειρότερα ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἔχουν δικαίωμα ψήφου ἐπειδὴ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀγοράσουν. Ἐὰν κάποιος δὲν ἔχει χρήματα, αὐτὸ τὸ σύστημα δὲν τὸν καταστέλλει, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν ἀποκλείει ἐντελῶς. Ὁ ἀτελείωτος ἀνταγωνισμὸς καὶ ἡ λιγώτερο ἢ περισσότερο μὴ βίαιη μάχη μεταξὺ τῶν ἀνταγωνιστῶν στὴν ἀγορὰ ἐντείνει τὴν ἄγνοια γι' αὐτοὺς ποὺ πραγματικὰ ἔμειναν πίσω. Ἡ ἀκούραστη κούρσα κατάκτησης τῆς κορυφῆς δὲν ἐπιτρέπει στοὺς ἀνθρώπους νὰ διακρίνουν τί συμβαίνει πίσω τους. Ἡ ἀντιπαλότητα μεταξὺ τῶν σχετικὰ πλουσίων καὶ φτωχῶν καταναλώνει συνεπῶς συχνὰ τὰ μέσα ποὺ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ νὰ βοηθηθοῦν οἱ ἀπολύτως φτωχοί. Φυσικὰ ὑπάρχουν ὠρισμένοι ποὺ πρέπει νὰ ἀγωνισθοῦν γιὰ τὴ θέση τους στὸ προσκήνιο τῆς κοινωνίας. Γι' αὐτοὺς κάθε νέος ἀνταγωνιστὴς ἀποτελεῖ πιθανὴ ἀπειλή: ἐπομένως δὲν μπορούμε νὰ περιμένουμε ἀλληλεγγύη μεταξὺ τῶν λιγώτερο προνομιοῦχων. Ἡ σημερινὴ μετανάστευση ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴ πρὸς τὴν Εὐρώπη καὶ ἡ ἔλλειψη εὐρωπαϊκῆς ἀλληλεγγύης πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἢ ὅποια ὑποφέρει, φαίνεται νὰ ἀποδεικνύει

ὅτι ἓνας αὐξανόμενος ἀριθμὸς ἀποκλεισμένων ἀπαιτεῖ τώρα τὸ μερίδιό του καὶ ὅτι ἐμεῖς δὲν εἴμαστε πραγματικὰ πρόθυμοι νὰ ὑποστηρίξουμε τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς.

γ) Τὸ τρίτο πρόβλημα εἶναι τὸ οἰκολογικό. Σήμερα αὐτὸ εἶναι κάτι πολὺ περισσότερο ἀπὸ ἓνα δευτερεύον θέμα ποὺ ἀπασχολεῖ κάποιους ἐκκεντρικοὺς περιβαλλοντολόγους.

Ἡ ἀμοιβαία μίμηση καὶ ἡ ἀνταγωνιστικὴ ἀντιπαλότητα εἶναι ἀθῶες στὸν τομέα τῆς οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς μόνον ἐφ' ὅσον τὰ ἐπιθυμητὰ ἀντικείμενα δὲν βρίσκονται σὲ ἔλλειψη. Ἐτσι, ὁ ἀνταγωνισμὸς μπορεῖ νὰ διεγερθεῖ ἀπὸ τὸ σύστημα ἀγορῶν (γιὰ παράδειγμα μέσῳ τῆς διαφήμισης), χωρὶς νὰ δημιουργεῖ πιθανότητες καταστροφικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἐφ' ὅσον ἡ ποσότητα τῶν ἀγαθῶν ποὺ εἶναι διαθέσιμα γιὰ ἀπόκτηση αὐξάνεται ἐπ' ἀόριστον. Ἀλλὰ πλέον εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ ἀναγνωρίσουμε ὅτι ἡ ἀπεριόριστη οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη δὲν εἶναι ἐφικτὴ μέσα σὲ ἓναν κόσμον περιορισμένων πόρων. Ἐπομένως, ἐάν θέλουμε νὰ ἀφήσουμε τὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ τὴ λαχτάρια καὶ τὴ μιμητικὴ μας φύση στὸ ἀπρόσωπο, ἀόρατο χέρι τῆς ἀγορᾶς, τὸ ἀντίτιμο γι' αὐτὸ θὰ εἶναι ἡ μὴ ἀναστρέψιμη ἐξάντληση πόρων καὶ ἡ ἀνεπανόρθωτη καταστροφὴ τῆς φύσεως. Φοβοῦμαι ὅτι ἡ κρίση ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ αὐτὸ πιθανώτατα στὸ προσεχὲς μέλλον θὰ μπορούσε νὰ μᾶς ὀδηγήσει σὲ καταστάσεις παρόμοιες μὲ ὀλοκληρωτικὸ καὶ γενικευμένο πόλεμο, ὅπως αὐτὸ περιγράφεται ἀπὸ τὸν Thomas Hobbes.

Τέτοιου εἴδους προβλήματα δείχνουν ὅτι ἡ συνέχιση τοῦ συστήματος ἀγορῶν μας δὲν μπορεῖ πλέον νὰ εἶναι ἠθικὴ. Δὲν παρέχει ἀτομικὴ εὐτυχία, θέτει σὲ κίνδυνον τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ καταστρέφει τὸ οἰκοσύστημά μας. Ὑπάρχει ὅμως μία ἄλλη διέξοδος ἀπὸ τὸν πολιτικὸ δεσποτισμὸ καὶ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς αὐτοδιάθεσης καὶ τῆς ἐλευθερίας; Ὑπάρχει μία διέξοδος, ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ ἄνθρωποι λαχταροῦν καὶ μιμοῦνται ἀπὸ τὴ φύση τους, ἂν δημιουργηθήκαμε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ὅπως μπορούμε νὰ τὸ θέσουμε ὡς πιστοί; Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολικὸ νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἀλλάξουμε τὴ θεόδοτη φύση μας;

5) Τί μπορούμε νὰ μάθουμε
ἀπὸ τὴ Χριστιανικὴ πνευματικὴ παράδοση;

Χωρὶς μία ἠθικὴ μετατόπιση δὲν θὰ ὑπάρξει λύση. Οἱ ἰδεαλιστικὲς ἠθικὲς ἐντολὲς ὅμως, ὡς ἐκκλήσεις χωρὶς ἀνταπόκριση, παραμένουν ἀπευθύνσεις ποὺ συχνὰ ἀδυνατοῦν νὰ ἀσκήσουν ὀποιαδήποτε ἐπιρροή. Σύμφωνα μὲ τὴν παρατήρηση τοῦ Adam Smith, οἱ ἠθικοὶ κανόνες συνήθως δὲν τηροῦνται. Συνεπῶς ὑποστηρίζει τὴν ἔννοια τοῦ ἀόρατου χεριοῦ τῆς ἀγορᾶς.

Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι πολὺ πιὸ σημαντικὸ ἀπὸ τὶς ἠθικὲς ἐντολὲς καὶ τοὺς ρυθμιστικοὺς κανόνες (ἀκόμη καὶ ἂν αὐτοὶ εἶναι ἀπαραίτητοι) εἶναι ἡ ἀνάπτυξη ἑνὸς ἐναλλακτικοῦ ἔθους. Αὐτὸ ἀφ' ἑνὸς εἶναι δυνατὸ μέσα στὸ πλαίσιο τῆς φύσης μας ὅπως ἀπεικονίζεται ἀπὸ τὴ μιμητικὴ προσέγγιση. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτύχουμε νὰ ἀλλάξουμε τοὺς στόχους τῆς ἐπιθυμίας μας καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο προσπαθοῦμε συνήθως νὰ τὴν ικανοποιήσουμε; Αὐτὸ ἀκούγεται ἀρκετὰ δύσκολο. Θέλω νὰ ὀλοκληρώσω τὴ διάλεξή μου μὲ δύο σύντομα κείμενα δύο ρωμαιοκαθολικῶν ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖοι τοὐλάχιστον ὑπέδειξαν πῶς θὰ μπορούσαμε νὰ ἀλλάξουμε τὴ συνήθειά μας σὲ αὐτὴν τὴν κατεύθυνση, ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὴν κοινὴ Χριστιανικὴ πνευματικὴ μας παράδοση.

Ὁ Πάπας Ἰωάννης Παῦλος Β', στὴν ὁμιλία του στὴ Γενικὴ Συνέλευση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν στὴ Νέα Ὑόρκη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1979, ἀναφέρθηκε στὸ θέμα τῆς συνολικῆς ἀνάπτυξης. Ὑπογράμμισε ὅτι τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα «ἀφοροῦν τὴν ικανοποίησι τῶν βασικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἄσκηση τῶν ἐλευθεριῶν του καὶ τὴ σχέση του μὲ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ πάντοτε καὶ παντοῦ ἀφοροῦν τὸν ἄνθρωπο, ἀφοροῦν τὴν πλήρη ἀνθρώπινη διάσταση τοῦ ἀνθρώπου». Αὐτὴ ἡ διάσταση δὲν εἶναι ἀπλῶς σημαντικὴ. Τὸ νὰ ἀγνοήσουμε τὴν πνευματικὴ πτυχὴ της θὰ σήμαινε τὸν ὑποβιβασμὸ τῆς προσωπικῆς ἀξιοπρέπειας, ἀλλὰ θὰ σήμαινε –καὶ αὐτὸ μοῦ φαίνεται ἐνδιαφέρον– ὅτι θὰ ἦταν ἀδύνατη ἡ πραγματικὴ καὶ βιώσιμη εἰρήνη μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ λαῶν. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Πάπα Ἰωάννη Παύλου: «Ἡ ὑπεροχὴ τῶν ἀξιῶν τοῦ πνεύματος ὀρίζει τὴν ὀρθὴ αἴσθησι

τῶν γήινων ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ τὸν τρόπο χρήσης τους. Αὐτὴ ἡ ὑπεροχὴ εἶναι ἐπομένως στὴ βάση μιᾶς δίκαιης εἰρήνης [...]. Εἶναι εὐκόλο νὰ δεῖ κανεὶς ὅτι τὰ ὑλικά ἀγαθὰ δὲν ἔχουν ἀπεριόριστη ἱκανότητα νὰ ἱκανοποιῶν τὶς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου: δὲν κατανέμονται εὐκόλα καί, ὅσον ἀφορᾷ τὴ σχέση μεταξὺ ἐκείνων ποὺ τὰ κατέχουν καὶ τὰ ἀπολαμβάνουν μὲ ἐκείνους ποὺ τὰ στεροῦνται, δημιουργοῦν ἔνταση, διαμάχη καὶ διαίρεση ποὺ συχνὰ μετατρέπεται σὲ ἀνοικτὴ σύγκρουση. Τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη προσφέρονται γιὰ ἀπεριόριστη ἀπόλαυση ἀπὸ πολλοὺς ταυτόχρονα, χωρὶς τὴν παράλληλη μείωση τῶν ἴδιων τῶν ἀγαθῶν. Πράγματι, ὅσο περισσότεροι ἄνθρωποι μοιράζονται αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ, τόσο περισσότερο τὰ ἀπολαμβάνουν καὶ τὰ ἀντλοῦν καὶ τόσο περισσότερο αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ δείχνουν τὴν ἀφθαρτὴ καὶ ἀθάνατὴ ἀξία τους. Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἐπιβεβαιώνεται, γιὰ παράδειγμα, μὲ τὰ ἔργα τῆς δημιουργικότητος – ἐννοῶ τὰ ἔργα τῆς σκέψης, τῆς ποιήσεως, τῆς μουσικῆς καὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, τῶν καρπῶν τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου».

Τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ φυσικὰ εἶναι θρησκευτικὰ ἀγαθὰ. Ἄλλὰ ὁ Πάπας δὲν ξεκινᾷ αὐτὴ τὴν ἀπαίτηση. Κατ' ἀρχὰς ὑπογραμμίζει τὴ σημασία τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ, τῆς τέχνης, τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς μουσικῆς. Αὐτὰ εἴμαστε σὲ θέση νὰ τὰ ἀπολαύσουμε συλλογικὰ χωρὶς ἀντιπαλότητα. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀπόλαυση τοῦ πολιτισμοῦ δημιουργεῖ γέφυρες πολὺ ἰσχυρότερες καὶ πιὸ ἀνθεκτικὲς στὸν χρόνο ἀπὸ ὅ,τι τὸ ἐμπόριο θὰ μπορούσε ποτέ. Ἡ μίμηση ἐνὸς ἄλλου σὲ ἓνα τέτοιο πεδίο μπορεῖ νὰ φέρει τοὺς ἀνθρώπους κοντά, ἀντὶ νὰ τοὺς χωρίζει ὡς ἀνταγωνιστές. Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Ἰωάννη Παύλου μοιάζουν μὲ αὐτὸ ποὺ ὁ Charles Taylor ὀνομάζει κοινὰ ἀγαθὰ. Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο, κοινὰ ἀγαθὰ εἶναι ὅλα τὰ ἀγαθὰ καὶ οἱ ἀξίες ποὺ παράγονται καθὼς τὰ ἀπολαμβάνουμε συλλογικὰ. Ἐπομένως, τὰ κοινὰ ἀγαθὰ δὲν εἶναι κάποια προϊόντα ποὺ μπορούμε νὰ ἀποκτήσουμε μόνο μὲ ἓναν συνεργατικὸν τρόπο. Ἡ ἴδια ἡ συνεργασία εἶναι τὸ πρῶτο καὶ πιὸ πολῦτιμο κοινὸ ἀγαθόν. Ἡ συμμετοχὴ σὲ πρωτοβουλίες τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ποιότητος τῆς ζωῆς σὲ μία πόλη ἢ γειτονιά, ἢ τὸ θέατρο ἢ ἡ δημιουργία μουσικῆς συνεργατικὰ σὲ ἓνα μὴ ἐμπορικὸ πλαίσιο ἀποτελοῦν

παραδείγματα τῆς «παραγωγῆς» τέτοιων κοινῶν ἀγαθῶν. Ἀκόμη καὶ ἂν τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν δραστηριοτήτων εἶναι σημαντικό, ἢ κοινοτική ζωὴ, ὅπως ἐμφανίζεται, περιέχοντας τὸν ἀμοιβαῖο θαυμασμὸ καὶ τὴν ἀπομίμηση, εἶναι πολὺ λιγώτερο πιθανὸ νὰ προκαλέσει ἀντιπαλότητα. Καὶ αὐτὸ εἶναι πιὸ σημαντικό. Τὸ καθαρὸ προῖον στὴν περίπτωσή αὐτὴ εἶναι ἡ συνάντησις, ἢ ἐπικοινωνία καὶ ἡ συνεργασία τῶν ἀνθρώπων. Τὸ καθοριστικὸ στοιχεῖο εἶναι ὅτι οἱ δραστηριότητες αὐτὲς ἐπικεντρώνονται σὲ μὴ ἀποκλειστικά ἀγαθὰ. Ἐδῶ μπορούμε νὰ λάβουμε ὑπόψην μας τὴν παλαιὰ χριστιανικὴ ιδέα μιᾶς ἱεραρχίας τῶν ἀξιῶν. Ἄν οἱ ἄνθρωποι εἶναι προσανατολισμένοι πρὸς μία αἰώνια καὶ ὑπερβατικὴ ἀξία, οἱ πεπερασμένες γήινες ἀξίες δὲν θὰ χάσουν τὸ νόημά τους, ἀλλὰ δὲν θὰ εἶναι πιὰ τόσο σημαντικές, μὲ τέτοιον τρόπο ὥστε νὰ εἴμαστε πρόθυμοι νὰ θυσιάσουμε τὴν ψυχὴ μας γι' αὐτές. Ἡ ἐπιθυμία γιὰ τέτοια ἀγαθὰ δὲν προκαλεῖ τὴν ἔλλειψή τους, οὔτε καὶ θέτει σὲ κίνδυνον τὴν εἰρήνην. Καὶ τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ δὲν μπορούν νὰ ἀποκτηθοῦν μὲ τέτοιον τρόπο ποὺ νὰ προσφερθοῦν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὡς δῶρο.

Αὐτὴ ἡ ιδέα μιᾶς ἱεραρχίας τῶν ἀξιῶν, ποὺ δὲν εἶναι ἱεραρχία τῆς ποσότητος, μὲ ὀδηγεῖ στὴ δεύτερη ἀναφορὰ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν Πάπα Φραγκίσκο. Στὴν ἐγκύκλιό του *Laudato Si*, ὁ Πάπας ἀναφέρεται ἐκτενῶς στὴν ἀναγκαιότητα ἑνὸς νέου τρόπου ζωῆς, ἐὰν δὲν εἴμαστε σὲ θέσῃ νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅτι αὐτὰ τὰ παγκόσμια προβλήματα θὰ παραμείνουν ἀνεπίλυτα. Μία σημαντικὴ πτυχὴ ἑνὸς τέτοιου νέου τρόπου ζωῆς, σύμφωνα μὲ τὸν Φραγκίσκο, εἶναι ἡ νηφαλιότητα ἢ ἡ λιτότητα ποὺ φανερώθηκε ὡς μία ἐναλλακτικὴ ποιότητα ζωῆς. Ὁ πάπας μᾶς θυμίζει: «νὰ πάρουμε ἕνα ἀρχαῖο μάθημα, ποὺ βρίσκεται σὲ διαφορετικὲς θρησκευτικὲς παραδόσεις, ἀλλὰ καὶ στὴ Βίβλο. Εἶναι ἡ πεποίθησις ὅτι “τὰ λιγώτερα εἶναι περισσότερα”. Μία συνεχῆς πλημμύρα νέων καταναλωτικῶν ἀγαθῶν μπορεῖ νὰ κατακλύσει τὴν καρδιά καὶ νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὸ νὰ ἐκτιμοῦμε κάθε πρᾶγμα καὶ κάθε στιγμή.

Τὸ νὰ εἴμαστε διαρκῶς παρόντες σὲ κάθε πραγματικότητα, ὅσο μικρὴ καὶ νὰ εἶναι, διανοίγει πολὺ μεγαλύτερους ὀρίζοντες κατανόησις καὶ προσωπικῆς μας ὀλοκλήρωσις. Ἡ χριστιανικὴ

πνευματικότητα προτείνει μία ανάπτυξη που χαρακτηρίζεται από τη μετριοπάθεια και την ικανότητα να είναι κάποιος εύχαριστημένος με λίγα. Είναι μία επιστροφή σε αυτήν την απλότητα που μᾶς επιτρέπει να σταματοῦμε και να ἐκτιμοῦμε τὰ μικρὰ πράγματα, να εἴμαστε εὐγνώμονες για τὶς ευκαιρίες που μᾶς προσφέρει ἡ ζωὴ, να ἀπομακρυνόμαστε πνευματικὰ ἀπὸ αὐτὸ που ἔχουμε και νὰ μὴν ὑποκύπτουμε στὴ θλίψη γι' αὐτὸ που μᾶς λείπει. Αὐτὸ συνεπάγεται τὴν ἀποφυγὴ τῆς δυναμικῆς τῆς κυριαρχίας και τῆς ἀπλῆς συσσώρευσης ἀπολαύσεων».

Τὸ νὰ ὀδηγεῖ κάποιος μία Alfa Romeo Giulia μπορεῖ νὰ εἶναι μία ἀπόλαυση και μπορεῖ νὰ δίνει μία αἴσθηση κυριαρχίας ἢ ἀπόκτηση και ἡ χρῆση αὐτοῦ τοῦ αὐτοκινήτου. Ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα, ὑπὲρ μιᾶς πραγματικῆς ποιότητας ζωῆς, ὑπὲρ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης και ὑπὲρ τοῦ οἰκοσυστήματός μας, πρέπει νὰ ξεπεράσουμε τὴν ἀνάγκη νὰ ἀπαιτοῦμε τέτοια πράγματα για νὰ κερδίσουμε τὴν αὐτοεκτίμηση και νὰ καθορίσουμε τὴ θέση μας στὴν κοινωνία.

SUMMARY

Desire and Rivalry in Modern Economy – Reflections in the Light of Mimetic Theory

By Dr. Wilhelm Guggenberger³

The term “need” (in German: *Bedürfnis*) implies a necessity or a requirement. There are two different concepts of need. The basic

3. Dr. Wilhelm Guggenberger is Professor and Deputy Head of the Department of Systematic Theology in the University of Innsbruck, Austria. This text is a summary of Dr. Guggenberger’s lecture, as it was given in the School of Theology, University of Athens (05/25/2017). Dr. Guggenberger was invited by the Faculty of Social Theology. The lecture was given in the context of the ERASMUS cooperation of the Faculty of Social Theology - University of Athens with the Department of Theology - University of Innsbruck, established in 2011 (Erasmus Program Coordinator: Dr. Kirki Kefalea, Associate Professor).

needs are not so difficult to meet, at least for most people in the western industrialized countries. Being able to survive is not enough to enjoy a human life. It seems that one of the defining phenomena that distinguish humans from animals is that desires do not end in ensuring survival. In all religious traditions we can find ascetic practices. Human beings are able to neglect voluntarily their basic needs. On the other hand, we are almost not able to live without the minimum of what is called civilization. Essential needs in terms of “means of subsistence” are of course important, but it is not really useful to focus on them if we want to answer the question of what we need and what we do not need, or what needs are justified and which are not. Human needs are not a set of requirements defined by nature. They are always part of a particular cultural environment and they depend on this environment.

Mimetic Theory is a useful anthropological and cultural theoretical approach to better understand human behavior and was originally formulated by René Girard. Girard developed an anthropological theory about the origins of human civilization and religion. Girard’s starting point is the appreciation that people are beings full of desires.

According to Girard, human desires and longings (beyond basic needs) are always mediated. This means that we do not focus on the desired objects first, but we keep track of other issues, recognizing what they want to be and what they want to have. With this we learn - more or less unconsciously - what is worthwhile. In Mimetic Theory this formation is called “triangulation”. The triangle consists of the subject, the object and the mediator. We are social beings, which mean that we depend on others, and indeed in relation to our most familiar needs and desires. Mutual imitation is presented as a neutral human ability that contains the ability to produce positive and negative results. On the one hand, mimetic behavior leads to culture even in the development of rules and moral norms. Imitation is a precondition for the ability of parents, teachers, leaders, or even saints

to become models for children, followers, or students. If we learn what to expect by imitation means that we want the same objects that our models want. But the mimetic desire is likely to cause conflicts.

The concept of modern free - market economy seems to be a convincing and smart approach, especially if the distinctions of the Mimetic Theory are accurate. The concept of a market economy fits much better with the era of Enlightenment and democratization, which is critical to any kind of power. The invisible market hand is considered the perfect means not only for producing economic wealth but also for social peace.

What we have learned from the Mimetic Theory is that the object itself is not so important. What we really long for is the image of our model. In the market, the mimetic behavior and the competition produced by it must not lead to violent controversy. By creating sustainable growth, the market seems to avoid conflicts promoted by acoustic imitation.

Without a moral shift there will be no solution in any contemporary social problem. It is possible to succeed in changing the goals of our desire and the way we usually try to satisfy it. Spiritual goods, of course, are religious goods. We are able to enjoy them collectively without rivalry. Therefore, the benefits and commodities of culture create bridges among people, much stronger and more durable in time than what economic activity and its products could ever create. The imitation in such a field can bring people closer, instead of separating them as competitors. The desire for such goods does not cause their lack, nor does it endanger peace. In fact, in favor of a true quality of life and in favor of social justice and the survival of our ecosystem, we must overcome the need to demand such things in order to gain self-esteem and to define our position in society.